

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

RESPIRATORNE MANIFESTACIJE POST COVID-19 U PRIMARNOJ ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

dr Emina Dolmagić Ćatović

specijalista pulmologije

Dom zdravlja „Novi Sad“

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

POST COVID SINDROM

- Post akutni COVID, long COVID, hronični COVID, post COVID sindrom, post COVID stanja-sinonimi
- Ne postoji jedinstvena definicija post COVID sindroma i nije definisan konsenzus vezano za dijagnostičke kriterijume
- Predstavlja „kišobran“ pod kojim se nalazi veliki broj fizičkih i psihičkih posledica koji se javlja kod jednog broja pacijenata koji su preboleli COVID i koji traje 4 nedelje i duže nakon SARS-COV-2 infekcije, uključujući i pacijente koji su imali asimptomatsku ili blagu akutnu infekciju

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

POST COVID SINDROM

Postoje dva stadijuma :

- simptomi koji traju 4-12 nedelja
- post COVID 19 sindrom simptomi koji traju duže od 12 nedelja i ne mogu se objasniti drugim dijagnozama

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

POST COVID SINDROM

„Long COVID“ je multisistemska bolest koja se ponekad pojavljuje i nakon blage akutne bolesti

* *T. Greenhalgh. management of post acute Covid 19 in primary care“ BMJ 2020.*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

POST COVID SINDROM

- Jedna od definicija-perzistiranje kliničkih simptoma i znakova koji su se pojavili tokom ili nakon bolesti i koji perzistiraju duže od 12 nedelja i **ne mogu biti objašnjeni alternativnim dijagnozama**
- Predstavlja heterogeno stanje koje uključuje post viralni sindrom hroničnog umora i sekvele na multiplim organima
- Češći je kod žena

F J Corad-Artal . post Covid -19 Syndrome: epidemiology, diagnostic criteria and pathogenetic mechanisms involved". Rev Neurol.2021.

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PATOFIZIOLOŠKI MEHANIZAM POST COVID SINDROMA

Tačan mehanizam post covid sindroma nije poznat, ali kao mogući mehanizmi spominju se:

- Slab imuni odgovor na sars-cov-2
- prolongirani inflamatorni odgovor na infekciju,
- dekondicioniranje,
- reinfekcija...

* Carod-Artal FJ. Post Covid -19 Syndrome: epidemiology, diagnostic criteria and pathogenetic mechanisms involved“*Rev Neurol.*2021;72(11):384-96

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PRIKAZ SLUČAJA

- Pacijentkinja, 68 godina
- COVID pneumoniju prebolela u novembru 2020. godine, lečena ambulantno
- Javlja se na pregled zbog suvog kašlja koja navodi traje od kada je imala Covid infekciju. Druge tegobe negira
- Nepušač
- Leči arterijsku hipertenziju

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PRIKAZ SLUČAJA

- Fizikalni pregled uredan
- Markeri inflamacije u granici norme
- Rtg grudnog koša bez znakova inflamacije i drugih patoloških promena
- Od kada je u terapiji ACE inhibitor-oktobar 2020. ?
(neposredno pre oboljevanja od covid infekcije)
- Kašalj nije posledica covid infekcije nego najverovatnije posledica primene ace inhibitora

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PREPORUČENI POSTUPCI ZA POST COVID STANJA

Većina post covid stanja može biti dijagnostikovana i zbrinuta na nivou primarne zdravstvene zaštite

1. istorija bolesti-anamneza
2. Fizikalni pregled
3. Laboratorijske analize
4. funkcionalna ispitivanja
5. dodatne dijagnostičke procedure

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

ISTORIJA BOLESTI

- Istorija samog toka akutne covid infekcije (ambulanto, hospitalno zbrinuta-težina bolesti, terapijski tretman)
- Tegobe na koje se pacijent žali
- Ranije bolesti

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

NAJČEŠĆI SIMPTOMI POST COVID STANJA

- Nedostatak daha
- Umor
- „brain Fog“ (problemi sa memorijom i koncentracijom)
- Kašalj

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

DRUGI ČESTI SIMPTOMI

- Nesanica
- Vrtoglavica
- Bolovi u zglobovima
- Bolovi i stezanje u grudima
- Lupanje srca
- Žmarci
- Depresija i anksioznost
- Tinitus, bol u uhu
- Gubitak apetita, prolivaste stolice, bolovi u stomaku
- Povišena telesna temperatura, upaljeno grlo, poremećaj čula mirisa i ukusa

* *British lung foundation (blf.org. uk)*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

KLINIČKI SIMPTOMI I ZNACI

- Kliničke manifestacije su različite, fluktuiraju i varijabilne su
- Najčešći simptomi su: umor, dispoične tegobe, anksioznost, depresija, poremećaj pažnje, pamćenja, koncentracije i sna
- Najčešći simptom koji je prijavljen u ovom radu je umor (72,8%)
- Težina same bolesti povezana je za težinom post covid manifestacija

* Kamal M, Abo Omirah M, Hussein A, Saeed H. Assessment and characterisation of post-COVID19 manifestations. *Int J Clin Pract* 2020: e13746

* Carod-Artal FJ. Post Covid -19 Syndrome: epidemiology, diagnostic criteria and pathogenetic mechanisms involved“*Rev Neurol.*2021;72(11):384-96

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

KLINIČKA SLIKA

Pacijenti se grubo mogu podeliti na:

- one koji mogu imati ozbiljne sekvele (npr. Tromboembolijske komplikacije)

- one sa nespecifičnom kliničkom slikom u kojoj dominiraju umor i nedostatak daha

* *T. Greenhalgh. management of post acute Covid 19 in primary care“ BMJ 2020.*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

SIMPTOMI KOJI ZAHTEVAJU POSEBAN OPREZ

- Bol i/ili stezanje u grudima
- Lupanje i/ili ubrzan rad srca
- Otok ruke ili noge
- Depresija koja uzrokuje misli o samopovređivanju

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

MOGUĆA POST COVID STANJA

- postoji širok spektar post COVID stanja
- Ona mogu biti direktno posledica SARS-CoV-2 infekcije ili su mogla postojati i ranije, ali nisu bila dijagnostikovana

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

MOGUĆA POST COVID STANJA PO SISTEMIMA

- Kardiovaskularna** /miokarditis, srčana insuficijencija, perikarditis, ortostatka intolerancija (npr. posturalna ortostatksa tahikardija sindrom (POTS)/
- Plućna** /Intersticijalna plućna bolesti, reaktivna bolest disajnih puteva/
- Bubrežna** /bubrežna insuficijencija/
- Dermatološka** /gubitak kose, promene na koži/

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

MOGUĆA POST COVID STANJA PO SISTEMIMA

- Reumatološka** /reaktivni artritis, fibromijalgija, bolesti vezivnog tkiva/
- Endokrina** /Diabetes mellitus, hipotireoza/
- Neurološka** /Tranzitorni ishemički atak, moždani udar, poremećaji ukusa i mirisa, poremećaji sna, poremećaji pažnje, memorije, glavobolje, neuropatije/

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

MOGUĆA POST COVID STANJA PO SISTEMIMA

- Psihijatrijska** /Depresija, anksioznost, postraumatski stresni poremećaj, psihoza/
- Hematološka** /Plućna embolija, arterijska tromboza, venski tromboembolizam/
- Urološka** /Inkontinencija, seksualna disfunkcija/
- Druga** /Gubitak težine, sindrom bola.../

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

FIZIČKI PREGLED

- Vitalni znaci (srčana i respiratorna frekvencija, telesna temperatura, saturacija kiseonikom, krvni pritisak)
- Ambulantno merenje saturacije krvi kiseonikom puls oksimetrom za pacijente sa respiratornim simptomima, umorom i malaksalošću
- Merenje ortostatikog krvog pritiska –za pacijente sa posturalnim simptomima, vrtoglavicom, umorom, malaksalošću, kognitivnim smetnjama

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PULS OKSIMETRIJA-“SELF MONITORING“

- Puls oksimetrija se izbodi na čistom, toplom prstu, bez laka za nokte, idelano nakon 20 minuta u provedenih mirovanju
- Uređaj ostaviti na prstu da se stabilizuje i očitava se najveća izmerena vrednost
- BTS kao ciljnu vrednost preporučuje 94%-98% , a vrednosti ispod 92% zahtevaju suplementaciju kiseonikom (osim ukoliko pacijent ne boluje od hronične respiratorne insuficijencije)

* T. Greenhalgh. *management of post acute COVID 19 in primary care* BMJ 2020.

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

MERENJE SATURACIJE KRVI KISEONIKOM U NAPORU

- Značajna metoda za pacijente koji se žale na dispnoične tegobe u naporu , a saturacija u miru iznosi izand 96%
- Saturacija se izmeri nakon pređenih 40 stepenika ili nakon tzv. „sit to stend“ testa tokom jednog minuta
- Pad saturacija veći od 3% smatra se abnormalnim nalazom i zahteva dalje pretrage

* *T. Greenhalgh. management of post acute COVID 19 in primary care“ BMJ 2020.*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

MERENJE ORTOSTATSKOG KRVNOG PRITISKA

1. pacijent treba da leži 5 minuta
2. merenje krvnog pritiska i pulsa
3. pacijent treba da ustane
4. ponoviti merenje pritiska i pulsa nakon stanja od 1 minuta i nakon 3 minuta

Pad sistolnog pritiska za ≥ 20 mm Hg ili dijastolonog za ≥ 10 mm Hg ili pojava simptoma kao što su ošamućenost ili vrtoglavica smatra se abnormalnim

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

LABORATORIJSKE ANALIZE

- Izvode sa na osnovu anamneze, fizikalnog pregleda i kliničkih nalaza
- Osnovni laboratorijski panel za pacijente sa simptomima
- Specijalne analize kod pacijenata kod kojih simptomi traju duže od 12 nedelja i kod sumnje na posebna stanja
- Odsustvo abnormalnosti laboratorijskih nalaza ne isključuje postojanje post COVID sindroma

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

OSNOVNI LABORATORIJSKI PANEL

- KKS, elektroliti, bubrežna funkcija, gvožđe, glukoza, urin
- Jetrena funkcija (AST, ALT, GGT, BILIRUBINI...)
- Inflamatorni markeri (CRP, SE, feritin)
- Tireoidna funkcija (TSH, free T4)
- Deficijencije vitamina (D, B12)

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

SPECIFIČNE LABORATORIJSKE ANALIZE

- Reumatološka stanja-ana, RF, anti-ccp, CPK
- Poremećaji koagulacije-D-dimer, fibrinogen
- Oštećenje miokarda-Troponin
- Diferencijiranje respiratornih i kardioloških stanja-pro bnp

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

FUNKCIONALNI TESTOVI

Za respiratorne tegobe

- Modified Medical Research Council Dyspnea Scale (mMRC)

Exercise capacity

- 1-minute sit-to-stand test
- 2-minute step test

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

mMRC-SKALA DISPNEJE

mMRC-skala dispneje	
mMRC stepen 0	Imam nedostatak daha samo pri napornom pri napornom vežbanju
mMRC stepen 1	Imam kratak dah kad žurim na ravnoj podlozi ili kad hodam uz blagu uzbrdicu
mMRC stepen 2	Sporije hodam od ljudi istog godišta po ravnom zbog nedostatka daha ili moram stati da udahnem kada hodam svojim tempom po ravnom
mMRC stepen 3	Stanem da udahnem nakon 100m hoda ili nakon par min po ravnom
mMRC stepen 4	Previše mi nedostaje daha da bih napustio/la kuću ili ostajem bez daha dok se oblačim ili skidam

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

DODATNA ISPITIVANJA

- RTG grudnog koša
- testovi plućne funkcije-ako su uredni HRCT grudnog koša, CTPA
- Ekg
- Ehokardiografija -ako su uredni MRI srca

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

TERAPIJSKE MOGUĆNOSTI

- Ciljevi da se optimiziraju funkcije i popravi kvalitet života
- Izabrani lekari uz konsultacije sa specijalistima treba da razviju tzv. Plan lečenja individualno baziran postavljajući zajedno sa pacijentom zajedničke ciljeve
- Potrebno je biti transparentan i reći pacijentima da sam post COVID sindrom još uvek nije do kraja poznat ni medicinskim radnicima

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

UMOR

- Umor -najčešći simptom pacijenata otpuštenih iz bolnice, čak i nakon 12 nedelja. Pacijenti se ne osećaju sposobni da se vrate bazičnim dnevnim aktivnostima jer im one induciraju umor
- Nedostatak daha-sledeći simptom po učestalosti; češći kod težih obika akutno lečenih, naročito kod lečenih u JIL
- Plućna embolija, plućna fibroza-moguće plućne komplikacije

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

FIBROZA PLUĆA

- Jedna od mogućih, ozbiljnih sekvela COVID 19 pneumonije i ARDS-a
- Pacijent sa fibrozom pluća najčešće se žali na suvi kašalj, zamaranje i nedostatak daha
- Fizikalnim pregledom auskultacijom pluća obostrano bazalno kasnoinspirijumski pukoti;
- Pravovremena i adekvatna terapija akutne COVID infekcije ne garantuje da se plućna fibroza neće javiti
- Sumnja na plućnu fibozu zahteva kao inicijalne dijagnostičke procedure HRCT grudnog koša, testove plućne funkcije (spiropletizmografija, GAK u miru i opterećenju, transfer faktor) i upućivanje pacijenta u referentnu zdravstvenu ustanovu

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

TROMBOTSKE KOMPLIKACIJE KOD COVID PACIJENATA

- COVID 19 infekcija je povezana sa povišenim rizikom za razvoj tromboembolijskih komplikacija. Teži klinički oblici imaju veći rizik
- 1/3 hospitalizovanih pacijenata razvija makrovaskularne komplikacije koje uključuju razvoj venske tromboembolije, akutnog srčanog i moždanog udara
- Većina smernica preporučuje primenu antikoagulante terapije kod hospitalizovanih pacijenta kao i 2-6 nedelja nakon otpusta u odsustvu kontraindikacija
- Nema jasnih smernica o doziranju i trajanju antikoagulantne terapije i odluka treba da bude personalizovana za svakog pacijenta

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

TROMBOTSKE KOMPLIKACIJE-NEHOSPITALIZOVANI PACIJENTI

- Nehospitalizovani pacijenti sa COVID 19 infekcijom mogu imati povišen rizik za razvoj venskog tromboembolizma
- Generalno smernice ne preporučuju rutinsku profilaksu venskog tromboembolizma za nehospitalizovane pacijente

* *Ellen M et all. Development of pulmonary embolism in non honhospitalized patient with COVID 19 who did not recive VE prophylaxis*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

VENSKI TROMBOEMBOLIZAM (VTE)

Venski tromboembolizam podrazumeva dva stanja:

- DVT (trombozu dubokih vena, najčešće donjih ekstremiteta)
- PTE (plućnu tromboembolija)

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

SIMPTOMI I ZNACI VTE

DVT

- Iznenadni bol i/ili otok ekstremiteta

PTE

- Iznenadni nedostatak daha, bol u grudima, kašalj, iskašljavanje sukrvica
- Ošamućenost, nesvestica, gubitak svesti
- Ubzan ili nepravilan srčani rad

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

DIJAGNOSTIKA VTE

- Simptomi i znaci
- EKG-isključenje alternativnih dijagnoza, znaci opterećenja desnog srca
- RTG grudnog koša –isključenje alternativnih dijagnoza, postojanje nalaza koje može povećati verovatnoću PTE-pločaste atelektaze, plueralni izliv
- D-dimer-imaju negativnu prediktivnu vrednost
- Dalja i konačna Dijagnostika u referentnoj zdravstvenoj ustanovi-dus vena donjih ekstremiteta, CTPA, scintigrafija (ventilaciono/perfuziona)

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

NAJČEŠĆE RESPIRATORNE TEGOBE U POST COVID-U

Kašalj

- Bts definiše hronični kašalj onaj koj traje duže od 8 nedelja
- Suvi-dobra hidracija, inhalacija mlakim parama, topli napici, vežbe disanja, medikamentozna terapija
- Produktivan –isključiti moguću supeinfekciju (bol u grudima, povišena telesna temperatura)
- Terapijski -obilna hidracija, inhalacija mlakim parama, mukolitici
- Ukoliko je kašalj udružen sa iskašljavanjem sukrvica, bolom u grudima, gubitkom na telesnoj masi potrebna je dodatna dijagnostika

* T. Greenhalgh. *management of post acute COVID 19 in primary care*“ BMJ 2020.

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

NAJČEŠĆE RESPIRATORNE TEGOBE U POST COVID-U

Nedostatak daha (dispnoa)

- Teška dispnoa je retka kod pacijenata koji nisu bili hospitalizovani i ukoliko se javi zahteva hitno upućivanje u referentnu ustanovu
- Blaže dispnoične tegobe mogu se poboljšati vežbama disanja
- Pulsna oksimetrija može biti korisna za pristup i praćenje dispnoičnih tegoba
- „self monitoring“ saturacije krvi kiseonikom pomoću pulsnoг oksimetra tokom 3-5 dana može biti koristan za pacijente koji se žale na perzistentnu dispneju u post akutnoj fazi bolesti

* *T. Greenhalgh. management of post acute COVID 19 in primary care“ BMJ 2020.*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

NAJČEŠĆE RESPIRATORNE TEGOBE U POST COVID-U

Bol u grudima

- Klinički prioritet je razdvojiti muskuloskeletni i druge nespescifične bolove u grudima (npr. „pečenje u grudima“) od ozbiljnih uzroka bola u grudima

Postupci

- Iscrpna anamneza i klinički pregled (ranije bolesti i riziko faktori)
- Kardiološka evaulacija (EKG, Ehokardiografija, RTG i/ili CT toraksa, MR srca)

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PULMONALNA REHABILITACIJA

- Može biti korisna za pacijente koji su imali teži oblik bolesti
- Definiše se kao multidisciplinarna intervencija bazirana na personalizovanoj evaluaciji i tretmanu koji uključuje vežbe, edukaciju i promenu načina ponašanja i koja je dizajnirana tako da poboljša fizičko i psihičko stanje pacijenata sa respiratornim bolestima

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

OPORAVAK OD COVID INFEKCIJE

- Vreme oporavka je individualno razlikuje se od pacijenta do pacijenta, ali kod većine pacijenta simptomi se povlače nakon 12 nedelja
- Većina pacijenata se oporavi spontano nakon COVID infekcije sa potrebnom podrškom, simptomatskim tretmanom i postepenim povećanjem fizičke aktivnosti
- Još uvek učimo o efektima COVID 19 infekcije na čoveka i dugoročnim posledicama na njegovo zdravlje

* *NICE guidelines COVID 19*

* *T. Greenhalgh et all. Managment of post acute COVID 19 in primary care BMJ 2020*

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

PREPORUKE ZA PACIJENTE KOJI SE OPORAVLJAJU OD COVID-19

- „You have won the battle but the war is still on“
- Biti operzan jedan period nakon infekcije, naročito ukoliko su pacijenti hospitalno lečeni
- Self monitoring (SaO₂, tt)
- Obratiti pažnju na simptome i znake upozorenja i ukoliko se oni jave hitno se javiti lekaru-febrilnost, otežano disanje, pad saturacije (ispod 94%), neobjašnjiv bol u grudima, novonastala konfuzija ili fokalna slabost dela tela
- Ukoliko koriste antikoagulantnu terapiju obratiti pažnju na znake krvrenja (urin, stolica, sputum)
- Ukoliko koriste oralne kortikosteroide –pratiti vrednosti šećera u krvi i vrednosti krvnog pritiska
- Obezbediti adekvatnu hidraciju, uravnoteženu ishranu i san

XVII VOJVOĐANSKI DANI OPŠTE MEDICINE

LITERATURA

1. Kamal M, Abo Omirah M, Hussein A, Saeed H. Assessment and characterisation of post-COVID19 manifestations. Int J Clin Pract 2020: e13746

Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ijcp.13746>

2. Ellen M et al. Development of pulmonary embolism in non hospitalized patient with COVID 19 who did not receive VTE prophylaxis

Dostupno na:

<https://academic.oup.com/ajhp/article/77/23/1957/5891217?login=true>

3. T. Greenhalgh et al. Management of post acute COVID 19 in primary care BMJ 2020.

Dostupno na: <https://www.bmj.com/content/370/bmj.m3026>

4. Al-Jahdami I, et al. The post-acute COVID -19 syndrome (Long COVID). Oman Med J. 2021;36(1):e220

Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7838343/>

5. ASH Clinical Practice Guidelines on Venous Thromboembolism

6. www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/hcp/clinical-care/post-COVID-conditions.html